

Historiefilosofiske teser

Fra
Walter Benjamin:
"Kunstverket i reproduksjonsalderen" og andre essays,
red., overs. og innledn. Torodd Karlsten,
Oslo: Gyldendal (Fakkell), 1975

I

Det skal en gang ha vært en automat som var konstruert for å spille sjakk. For hvert trekk en spiller gjorde, svarte den med et mottrekk som sikret den seieren i partiet. Foran brettet, som lå på et stort bord, satt en dukke i tyrkisk drakt med en vannpipe i munnen. Et speil-system ga illusjon av at dette bordet var gjennomsiktig fra alle sider. I virkeligheten satt det en pukkelrygget dverg, en mester i sjakk, under bordet og styrte dukkens hånd med snorer. Man kan tenke seg et motstykke til dette maskineri i filosofien. Den dukken som heter «historisk materialisme» vil alltid vinne. Den kan ta kampen opp mot enhver motstander uten videre hvis den tar teologien i sin tjeneste; den er som kjent liten og stygg nå for tiden, og tør dessuten ikke vise seg.

II

«Til de mest bemerkelsesverdige særegenheter ved den menneskelige natur», sier Lotze, «hører ikke bare selvishet i det enkelte, men også samtidens allmenne mangel på misunnelse overfor fremtiden.» Refleksjonen viser at det bilde av lykken som vi bærer i oss, er fullstendig farget av den tid vårt levnetsløp har henvist oss til. Lykke som kunne vekke misunnelse i oss, finnes bare i den luft vi selv har åndet i, blant mennesker vi kunne ha talt med, kvinner som kunne gi seg til oss. Forestillingen om lykken er med andre ord uløselig knyttet til forestillingen om forløsningen. På samme måte forholder det seg med forestillingen om fortiden, som historien gjør til sitt anliggende. Fortiden innebærer en tidsmessig indeks som viser den hen mot forløsningen. Det eksisterer en hemmelig avtale mellom de fore-

gående slekter og vår egen. Vi er ventet på jorden. I likhet med alle foregående slekter bærer vi med oss en svak messiansk kraft, som fortiden gjør krav på. Dette kravet kan ikke avfeies uten videre. Den historiske materialisten vet dette.

III

Kronikøren, som beretter om begivenheter uten å skjelle mellom stort og smått, tar hensyn til den sannhet at intet som noensinne har skjedd, kan ansees som tapt for historien. Riktignok blir fortiden fullendt først for den forløste menneskehet. Det vil si: fortiden kan nevnes i sine momenter først av den forløste menneskehet. Hvert øyeblikk den har gjennomlevd blir til en *citation à l'ordre du jour* – dens dag er nettopp den ytterste dag.

IV

Søk først næring og kløning,
så vil dere få Guds rike
av seg selv.

Hegel, 1807

Klassekampen, som en marxistisk skolert historiker alltid har for øynene, er en kamp om rå og materielle ting; uten dem ville det ikke finnes fine og åndelige ting. Men de åndelige ting går ikke inn i klassekampen bare som et bytte som tilfaller den seirende. De er til stede i kampen som tillit, som mot, som humor, som list, som urokelighet, og de virker tilbake fra fjerne tider. På nytt og på nytt stiller de spørsmål ved de seire som de herskende har vunnet. Slik blomstene vender sin krone mot solen, slik streber det som har vært, i kraft av en hemmelighetsfull heliotropisme, etter å vende seg mot den sol som er under oppstigning på historiens himmel. Denne mest uanselige av alle forandringer må den historiske materialisten forstå.

V

Det sanne bilde av fortiden flimrer forbi. Man kan bare fastholde fortiden som et bilde, som et øyeblikk lyser opp og avdekker sin betydning, og aldri mer viser seg. «Sannheten skal ikke løpe fra oss» –

disse ord som stammer fra Gottfried Keller, angir nøyaktig det sted der den historiske materialismen slår igjennom historismens bilde av historien. For det finnes et uopprettelig bilde av fortiden, som står i fare for å forsvinne for enhver nåtid som ikke gjenkjenner seg selv i bildet. (Det glade budskap som fortidens historiker hesblesende vil overbringe, kommer fra en munn som kanskje taler ut i tomheten allerede i det øyeblikk han åpner munnen.

VI

A artikulere fortiden historisk er ikke det samme som å erkjenne «hvordan det egentlig var». Det er å bemektige seg en erindring når den slår ned som et lyn i et kritisk øyeblikk. For den historiske materialisten dreier det seg om å fastholde et bilde av fortiden slik det uforvarende dukker opp hos det historiske subjekt i et kritisk øyeblikk. Faren truer både tradisjonens eksistens og tradisjonens mottagere. Den er den samme for begge: å gjøre seg til redskap for den herskende klassen. I hver epoke må man på ny forsøke å redde overleveringen fra den konformisme som står i ferd med å overmanne den. Messias kommer jo ikke bare som forløseren; han kommer som Antikrists beseirer. Bare den historieskriver som er gjennomsyret av at *ikke engang de døde vil være trygge for fienden* om han seirer, besitter den gave å tenne håpets gnist i fortiden. Og denne fiende seirer fortsatt.

VII

Husk mørket og den store kulden
i denne dalen som gjenlyder av jammer.
Brécht: Tolvskillingsoperaen

Fustel de Coulanges hevder at den historiker som vil gjenoppleve en epoke, må få ut av hodet alt han vet om historiens senere gang. Bedre kan man ikke karakterisere den framgangsmåten som den historiske materialismen har brutt med. Det er en innfølingens framgangsmåte. Dens opphav er hjertets treghet, acedia, som ikke tror på sin evne til å bemektige seg det ekte historiske bilde, som flyktig blusser opp. Middelalderens teologer kalte den melankoliens ur-

grunn. Flaubert, som hadde stiftet bekjentskap med den, skriver: «Peu de gens devineront combien il a fallu être triste pour resusciter Carthage.» [«Få aner hvor nedtrykt en måtte være for å gjenoppbygge Kartago.»] Denne sorgmodighetens natur blir tydeligere når man stiller spørsmål om hvem historismens historieskriver egentlig lever seg inn i. Svaret blir uvegerlig: han lever seg inn i den seirende. Men nåtidens herskere er arvtakere etter alle dem som tidligere har seiret. Innlevelsen i den seirende kommer derfor alltid de herskende til gode. For den historiske materialisten er dette nok i seg selv. Alle de som inntil denne dag har seiret, marsjerer med i det triumftog som dagens makthavere fører fram for dem som i dag ligger på jorden. Byttet blir, som alltid, båret med i triumftoget. Det kalles kulturarven. Den møter i den historiske materialisten en distansert tilskuer. For den kulturarv som han kan se, er av en herkomst som han ikke kan tenke på uten gru. Den er ikke bare et resultat av de store geniene og deres anstrengelser, men også av de samtidiges navnløse trelldom. Det finnes ikke ett kulturdokument som ikke samtidig er et dokument over barbariet. Og på samme måte er også overleveringsprosessen, som fører det fra den ene til den andre, preget av barbariet. Den historiske materialisten plasserer seg derfor i størst mulig avstand fra den. Han ser det som sin oppgave å stryke historien mot hårene.

VIII

De undertryktes tradisjon lærer oss at den «unntakstilstand» vi lever under, er regelen. Vi må komme fram til et begrep om historien som er i samsvar med dette. Da stilles vi overfor oppgaven å framkalle en *virkelig* unntakstilstand; på denne måten vil vi forbedre vår posisjon i kampen mot fascismen. Fascismens sjanse består ikke minst i at motstanderne, i framskrittets navn, møter den som en historisk norm. – Forbauselsen over at de tingene som vi opplever «fremdeles» er mulige i det 20. århundre, er *ikke* filosofisk. Den står ikke på terakelen til noen ny erkjennelse; det eneste måtte være at den historieoppfatning som den stammer fra, ikke lenger er holdbar.

Min vinge er beredt til å slå,
 jeg ville gjerne vende tilbake,
 for om jeg ble i levende tid,
 ville jeg ha lite lykke.

Gerhard Scholten: Gruss vom *Angelus*

Det finnes et bilde av Klee som heter *Angelus Novus*. Det framstiller en engel som ser ut som den er i ferd med å fjerne seg fra noe som den stirrer på. Den flyr med øynene sperrt opp, åpen munn og utspente vinger. Slik må historiens engel se ut. Den har ansket vendt mot fortiden. Der hvor en kjede av begivenheter framtrer for oss, der ser den en eneste katastrofe som uopphørlig dynger ruiner på ruiner og kaster dem for dens føtter. Den ville nok stanse opp, vekke de døde og føye sammen ødeleggelsene. Men det blåser en storm fra paradiset; den har fått tak i vingene og den er så sterk at engelen ikke mer kan følge den sammen. Denne stormen driver den umotståelig inn i framtiden, som den vender ryggen, mens ruinene foran den vokser opp mot himmelen. Denne stormen er det vi kaller framskrittet.

X

De emner som klosterregelen gav brødrene til å meditere over, hadde til oppgave å holde dem vekk fra verden og dens liv. Den tankegang som vi følger her, springer ut av en lignende bestemmelse. I en tid da de politiskere som fascisismens motstandere satte sin lit til, ligger slagene og bekrefter sitt nederlag ved å forråde sin egen sak, tar denne tankegang sikte på å befri den politiske verdens barn fra det net som disse politiskerne har snørt det inn i. Betrakningen tar sitt utgangspunkt i at den blinde framskrittstro hos disse politiskere, deres tiltro til sin «massebasiss» og endelig deres servile tilpasning til et ukontrollert apparat, har vært tre sider ved samme sak. Den forsøker å gi et begrep om hvor mye det koster vår vanlige tenkning å nå fram til et syn på historien som vil unngå delaktighet med det som disse politiskerne stadig holder fast ved.

Den konformisme som alltid har kjennetegnet sosialdemokratiet, er ikke bare knyttet til dens politiske taktikk men også til dens økonomiske forestillinger. Den er årsaken til at det senere har brutt sammen. Det finnes ingenting som i den grad har korruptert den tyske arbeiderklasse som den oppfatning at den svømte med strømmen. Den tekniske utviklingen ble oppfattet som den strømretning de svømte med. Derfra var det ikke langt til illusionen om at fabrikkarbeidet, som jo var en forutsetning for det tekniske framskritt, var en politisk prestasjon. Den gamle protestantske arbeidsmoralen, gjenoppsto hos de tyske arbeidere i sekularisert stikkelse. Allerede Götterprogrammets bærer preg av denne forvirringen. Det definerer arbeidet som «kilden til all rikdom og kultur». Full av bange anelser anvendte Marx at mennesket ikke hadde noen annen eiendom enn sin egen arbeidskraft og måtte derfor «være slaver av de andre mennesker som har gjort seg til eiendomsbesittere». Ikke desto mindre forsetter forvirringen å bre seg, og ikke etter forkynner Josef Dietzgen: «Arbeidet er den nye tids frelser. I ... forbedningen ... av arbeidet ... ligger den rikdom som kan fullbyrde det som ingen frelser hittil har fullbyrdet.» Dette vulgemarkstistiske begrep om hva arbeid er, oppholder seg ikke lenge ved spørsmålet om hvordan produktet påvirker arbeiderne, så lenge de selv ikke kan bestemme over det. Begrepet viser bare til framskrittet i naturherredømmet, og benekter tilbakeskrittet i samfunnet. Det har allerede på dette tidspunkt de teknokratiske trekk som vi senere møter i fasismen. Her finner vi også et naturbegrep som i forutliggende grad står i motssetning til de sosialistiske utopier fra tiden før 1848. Arbeidet blir bare forstilt som utbytting av naturen, og dette stiller man navt tilfreds opp mot utbyttingen av proletariatet. Sammenlignet med denne positivistiske oppfatningen er det et overraskende sunt innhold i de fantasterier som en Fourier ble så hånet for. Ifølge Fourier ville det formidlige samfunnsmessige arbeid medføre at fire måneder opplyste den jordiske natt, at isen trakk seg tilbake fra polene, at havet ikke lenger smaltte salt og at rovdirene trådte i menneskets tjeneste. Alt dette er eksempler på arbeid som ikke utbytter naturen, men som i stedet er i stand til å forløse de skapninger som slummer som muligheter i dens skjød. Det korrupterte begrepet om arbeid har som komplement en natur som dligger der gratis, som Dietzgen uttrykker det.

XII

Vi trenger historien, men vi trenger den på en annen måte enn den bortskjemte lediggjenger i visdommens hage trenger den.

Nietzsche: *Vom Nutzen und Nachteil der Historie*

Den historiske erkjennelses subjekt er den kjempende undertrykte klassen selv. Hos Marx opptrer den som den siste trellbundne klasse, som den hevnmende, som i generasjonenes navn fullfører de beseiredes befrielsesverk. Denne bevissthet, som en kort tid skulle spille en rolle i «Spartacus», har alltid vakt anstøt i sosialdemokratiet. I løpet av tre årtier klarte det nesten å utviske et navn som Blanqui, som med sin malmrøst rystet det forrige århundre. Sosialdemokratiet så bare arbeiderklassen i rollen som de kommende generasjoners forløser. Dermed ble den avskåret fra sine beste krefter. I denne skolen glemte arbeiderklassen både hatet og offerviljen. For begge næres av bildet av de trellbundne forfedre, ikke av idealet om de befridde etterkommere.

XIII

For hver dag blir vår sak klarere og folket klokere.

Josef Dietzgen: *Die Religion der Sozialdemokratie*

Sosialdemokratiets teori og enda mer dets praksis ble bestemt av et framskrittsbegrep som ikke samsvarte med virkeligheten, men stilte dogmatiske fordringer. Slik framskrittet formet seg i sosialdemokratienes hoder var det for det første et framskritt for selve menneskeheden (ikke bare for dens evner og kunnskaper). Det var for det annet et framskritt som ikke kunne ta slutt (som svarer til menneskehedenes uendelige perfektabilitet). For det tredje framsto det som umotstælig (som om det av egen kraft trengte seg fram langs en retlinjet eller spiralformet bane). Alle disse predikater er diskutabile, og kritikken kunne ta sitt utgangspunkt i alle. Men når det blir satt hardt mot hardt, må den gripe fatt i det som ligger bak disse predikatenes. Forestillingen om menneskeslektens framskritt i historien kan

ikke løsrives fra forestillingen om at historien skrider fram i en homogen og tom tid. Kritikken av denne må danne grunnlaget for en kritikk av forestillingen om framskrittet overhodet.

XIV

Opphavet er målet.

Karl Kraus: *Worte in Versen I*

Historien er gjenstand for en konstruksjon som ikke har sin plass i den homogene og tomme tid, men i en tid som er fylt av «nåtid». For Robespierre var det antikke Rom en fortid ladet med nåtid som han sprenget ut av historiens kontinuum. Den franske revolusjon forsto seg selv som et gjennoppstått Rom. Den siterer det gamle Rom akkurat som moten siterer en foreldet klesdrakt. Moten har teft for det aktuelle hvor det enn måtte skjule seg i historiens kraftskog. Den er tigerspranget inn i fortiden. Men det skjer på en arena der den herskende klassen kommanderer. Under historiens frie himmel er det samme spranget dialektisk, slik Marx forsto revolusjonen.

XV

Bevisstheten om å sprengte historiens kontinuum er forbeholdt de revolusjonære klasser i det øyeblikk de går til aksjon. Den store revolusjonen innførte en ny kalender. Den dag som en kalender tar til utgangspunkt, fungerer som en akse for historiens tid. Og i bunn og grunn er det den samme dagen som bestandig kommer igjen i form av høytidsdager, minnedager. Kalenderne regner altså ikke tiden på samme måte som urene. De er monumenter over en historiebevissthet som det ikke finnes det minste spor av i Europa i det siste hundre året. Under Julirevolusjonen utspant det seg et intermezzo der denne bevisstheten ennå kom til sin rett. Da kvelden kom etter den første kampdagen, viste det seg at det på flere steder i Paris, samtidig og uavhengig av hverandre, ble skutt etter tårnurene. Et øyenvitne, som kanskje har rimet å takke for sin innsikt, skrev dengang:

Hvem ville tro det! Det sies at de nye Jøsvaer, rasende på tiden, sto ved foten av hvert tårn og skjøt mot urene for å stanse dagen.

(Qui le croiait! on dit, qu'irrités contre l'heure
De nouveaux Josués au pied de chaque tour,
Tiraient sur les cadrans pour arrêter le jour.)

XVI

Den historiske materialisten kan ikke gi avkall på begrepet om en samtid som ikke er overgang, men der tiden står for hva den er og er kommet til opphør. For dette begrep definerer nettopp den samtid der han for sin del skriver historie. Historismen stiller opp det «evige» bilde av fortiden, den historiske materialisten stiller opp en erfaring i forhold til den, som står for seg selv. Han overlater til andre å gi seg hen til horen «Det var en gang» i historismens bordell. Han forblir herre over sine krefter: det er nok for mennesket å sprengte historiens kontinuum.

XVII

Historismen kulminerer logisk nok i universalhistorien. Den materialistiske historieskrivningen skiller seg metodisk kanskje tydeligere fra denne enn fra noen andre. Historismen har ingen teoretisk utrustning. Dens framgangsmåte er additiv; den frambyr en mengde data for å fylle den homogene og tomme tid. Den materialistiske historieskrivningen legger på sin side et konstruktivt prinsipp til grunn. Tiltenkningen hører ikke bare tankenes bevegelse, men også fikseringen av dem. Der tenkningen plutselig stanser opp i en konstellasjon mettet på spenninger, tildeles denne et sjokk, hvorved den krystalliserer seg som monade. Den historiske materialist går ene og alene inn på et historisk subjekt når dette kommer ham i møte som monade. I denne struktur gjenkjenner han tegnet på en messiansk fiksering av det som har skjedd, eller med andre ord, en revolusjonær sjanse i kampen for den undertrykte fortid. Han iakttar slike tegn for å sprengte en bestemt epoke ut av historismens homogene forløp; på samme måte sprengte han et bestemt levnetsløp ut av epoken og et bestemt verk ut av livsverket. Det han oppnår på denne måten, er å bevare og oppheve verket i livsverket, livsverket i epoken og epoken i det samlede historieforløp. Den nærende frukt som den historiske innsikt utgjør, bærer tiden i seg som en kostbar kjerne, men uten smak.

XVIII

«Homo sapiens' usle fem årtier», sier en moderne biolog, «utgjør omtrent de to siste sekundene av et døgn sett i forhold til det organiske livs historie på jorden. Sett i forhold til denne skala ville den siviliserte menneskehetens historie utgjøre en femtedel av den siste timens siste sekund.» Som modell av den messianske tid sammenfatter nåtiden hele menneskehetens historie i et uhyre abbreviativ, den faller på håret sammen med den figur menneskehetens historie danner i universet.

A

Historismen nøyer seg med å etablere en årsaksforbindelse mellom forskjellige momenter i historien. Men intet saksforhold er historisk bare fordi det står som årsak. Det blir det senere, posthumt, gjennom begivenheter som kan være skilt fra det av årtusener. Den historiker som tar dette som utgangspunkt, slutter med å la begivenhetene løpe mellom fingrene som en rosenkrans. Han griper den konstella-sjon som hans egen epoke har dannet med en nøye avgrenset tidligere epoke. Slik grunnlegger han et begrep om samtiden som den «nåtid» der splinter av den messianske tid er sprengt inn.

B

De spåmenn som frittet tiden ut om hva den skjulte i sitt skjød, opplevde den sikkert hverken som tom eller homogen. Den som holder dette for øye, kan kanskje danne seg et begrep om hvordan fortiden er blitt erfart i erindringen: på samme måte nemlig. Som kjent var det forbudt for jødene å forske i framtiden. Toraen og bønningen under-viser dem derimot i erindringen. Dette opphever den trolldom som framtiden har for dem som er henfalte til å hente opplysning hos spåmenn. Men framtiden ble ikke derfor til en tom og homogen tid for jødene. For hvert sekund var den lille port som Messias kunne tre inn gjennom.